

Idéző szerkezetből diskurzusjelölő elem: a *mondván* szerepei és története

DÖMÖTÖR ADRIENNE

Budapest

Bevezetés

Dolgozatomban a konferencia címének két hívészava a követező tartalmakhoz kapcsolódik: grammatika: az idéző igenév grammatikalizációs folyamat; kontextus: az idézetet is tartalmazó (legalább) két tagmondat. Vizsgálatomban elsősorban a XVI. századból és az utóbbi évtizedek nyelvhasználatából gyűjtött adataimra támaszkodom, de érintem és adatolom a két korszak között eltelt évszázadok során megfigyelhető jelenségeket is.

Idézés és grammatikalizáció

Az idéző mondatból idéző szóvá grammatikalizálódás egy általánosabb nyelvi folyamat egyik esete, amelynek során a kéttagú mondatok egytagúvá formálódnak. Gyakori, hogy a grammatikalizáció eredményeképpen idéző partikula lesz a korábbi idéző főmondat valamely elemkombinációjából (Harris & Campbell 1995: 168–172) – korábban az *úgymond* elemet vizsgálva magam is egy ilyen folyamatot követtem nyomon (Dömötör 2008). A grammatikalizáció előrehaladottabb fokán a mondásigék kötőszóvá (mondatbevezetővé) válhatnak (Dixon 1995, Heine & Kuteva 2004: 269, Chappell 2008, Straughn 2008) – kiinduló megfigyeléseim alapján a *mondván* eljutott legalábbis a kötőszóvá válás határára. Dolgozatom ennek a feltevésnek próbál utánajárni, végigkövetve az elem grammatikalizációs útjának állomásait.

Önálló idéző szerep – kettős idéző kifejezés

Önállóan idéz egy elem, ha az egyenes idézet egyedül ennek az elemnek a segítségével épül be a folyó szövegbe. A *mondván* mint önálló idéző kifejezés egyik korszakban sem mutatkozik kifejezetten gyakorinak, ugyanakkor mindvégig fennmarad a nyelvtörténet során. A grammatikalizációs változások nem elsősorban ebből a grammatikailag stabil és időtálló szerkezetből indultak ki.

A grammatikalizációs folyamatok forrásaként azok a szerkezetek lesznek meghatározók, amelyekben a vizsgált elem egy másik olyan szót követ, amely magában foglalja a mondás, megszólalás jelentésmozzanatát. Az idéző szerkezeteknek ezt a típusát kettős idéző kifejezésnek nevezem.

A kései ómagyar kor

A *mondván* sokkal gyakrabban áll kettős idéző kifejezésekben, mint önállóan. Négy kódex vizsgálata (JókK., MargL., DomK., CornK.) háromszor olyan gyakorinak mutatja az idéző igenevet kettős idéző kifejezésben, mint önálló idéző szerepben. Csatlakozik egyszerű megszólalást jelentő igékhez, főnevekhez (*mond*, *szól*, *(meg)ír*, *(meg)jelent*; *mondás*, *ige*, *szó*, *szózat*); a megszólalás fizikai jellemzőjét megadó igékhez (*kiált*, *üvölt*); a párbeszédbeli szerepet megnevező igékhez (*kérd(ez)*, *felel*); a beszédetteket jelölő igék széles köréhez, kifejezetten közlés által megvalósuló, illetve közléssel is megvalósítható cselekedetet megjelölve (pl. *kér*, *dicsér*, *hazudik*, *ígér*, *int*, *énekel*, *megfedd*, *parancsol*, *magyaráz*, *imád(kozik)*, *sirat*; *sír*, *hív*, *vigasztal*, *csodálkozik*): *Zent mathe irta meg kevyuenek hatod rezeben monduan. Az te testednek zevuetneke. az te zemed ...* (CornK. 22v); *nagy fel zowaal ezth kyaltha mondwaan Mynden ember meg halgaffa Es zaygafat meg allaffaa* (ÉrsK. 483); *Tahat ez zent zvz vele evzve siratya vala es vigasztalya vala evket monduan Akarta volna az vr isten zeretev Atyamfya hog jnkab ennekevm tevrntent volna ez* (MargL. 37). Alapvetően egyenes idézetek beépítésére szolgál; ritkán azonban függő idézetek mellett is megjelenik: *adanak penzt az evryzevnek hog hazvdnanak monduan. hog mykoron evk alonnanak. criftufnak tefteet el vroztak* (CornK. 54v); *meg jelentette volna az ev zandokat monduan hog ev keuannaya jgeen ezt* (DomK. 32).

Szerkezetileg tehát nincs különbség a *mondvánt* önállóan vagy kettős idéző kifejezés tagjaként tartalmazó konstrukciók között (mindkettőben: állítmány + *mondván* + idézet). Az eltérés tartalmi: míg az első esetben a főmondatban a 'mondás' jelentést kizárólag az igenév hordozza, a kettős idéző kifejezésekben már az első idéző szó – rendszerint az állítmány – magában foglalja a megszólalás tényét. Felvetődik a kérdés: mi a szerepe a második idéző kifejezésnek, illetve hogyan oszlanak meg a funkciók a két idéző kifejezés között.

Az idéző erő biztosítása

Az egyenes idézés történetének egyik állomását jelenti, amikor a főmondat „idéző erejét” a kettős idéző kifejezés második tagja biztosítja. Kezdetben idéző főmondati állítmányként a *mond* volt általános. (Az ige még a XVI. században is meghatározó gyakorisággal szerepelt: tizenegy dramatikus

szöveg 70%-ban a *mondot* tartalmazza a szereplők megszólalását bevezető idéző főmondatokban: Dömötör 2001: 62–3 / 2002: 348; a dramatikus szövegek felsorolását is l. itt).¹ A *mondtól* különböző közlésigéket tartalmazó főmondatoknak a *mond* valamely formája kölcsönözte a tranzitivitást (az idéző erőt); gyakrabban a *mondván*, ritkábban az *és* / *úgy mond*. (Ezt a „ráerősítő szerepet” más nyelvekkel kapcsolatban is regisztrálták: Chappell 2008: 14). Az egymás mellett álló két kifejezés úgy osztozik a funkciókon, hogy az első a beszédettek sorában betöltött szerepet vagy a megszólalás fizikai jellemzőjét adja meg, a második pedig az idézet beépítésért felelős (vö. Károly 1995: 827 és kk.). Az ómagyarban ez a jelenség tendenciaként és nem szabályként működik, hiszen az idéző főmondatok egy részében nem jelenik meg második idéző kifejezés (a legtöbb példa a *felel* magányos használatára van). Megfigyelhető továbbá a második idéző kifejezés kitételének / ki nem tételének váltakozása, akár szoros szöveggörnyezeten belül is. A magukban álló igék azt mutatják, hogy esetükben a ’megszólal’ intranszitivitását már felválthatja a ’közöl valamit’ tranzitivitása.

A kettős idéző kifejezések részeként álló *mondván* ómagyar kori jellemzését nehéz volna nem kiterjeszteni egyúttal a latinra mint a bibliafordítások forrásnyelvére. A latin *dicens* (< héber *lémor*) megfelelőjeként a biblia egyik igen gyakori szava a *mondván*, s különösen sokszor áll kettős idéző kifejezések második tagjaként.² Nagyon sok a *szól* + *mondván*, de hosszan lehetne sorolni a szerkezetben megjelenő különböző közlésigéket. A biblia nyelvezete nagyban hatott a korai korszakok – túlnyomó többségükben vallásos tartalmú – műfajaira; adódik tehát a feltételezés, hogy a megszólalást jelentő igék intranszitivitásának a *mondván*nal való pótlása a latin minta alapján vált a magyarban is elterjedté.

A bibliafordítók a *mondván*t következetesen megtartják. Ha az ómagyar kori fordítások adatsorait folytatva egyúttal a középmagyar koriakra is rátekintünk, azt is láthatjuk, hogy azok a szerzők, akik nem a szigorú grammatikai leképezést tartják a legfontosabb szempontnak (Sylvester, Károlyi), szívesen ellátják a *mondván*t önálló bővítményekkel (*ezt mondván*; *mondván neki*), kimozdítva így a szerkezetet a latinban szokásos formájából: 1 Móz. 23,5–6: Responderunt filii Heth dicens: Audi nos, domine = *feleleenek hethnek fŷaŷ mondwan / Halgaff mŷnket es yo vram* (JordK. 10r) ~ *Felelénec pedig az Heth fiaj az Abrahamnac, monduán őnékie: Halgafđ meg az mi beŷédŷnket ió vram* (Károlyi 1: 18b) ~ *Felelénec a’ Het fiaí, mondván: Halgafs minket uram* (Káldi 19); Mt 8,29: Et ecce

¹ További vizsgálatot igényelne a *szól* és a *mond* egymáshoz való viszonya, mivel a *szól* már a korai ómagyarban képes volt idézetet maga mellé venni; l. KT. és KTSz.

² A *dicens*nek ez a használata a latinban szintén hatásjelenség: hebraizmus (Károly 1956: 191; Kaulen 1870: 246-ra hivatkozva).

davidnac fia (MünchK. 14va) ~ *Es ýme nağ fel zowal kÿa ýtařth teenek mondwan: Mÿ kÿzÿlÿghwnk vağon nekwnk es te neked o Jefus Iřtennek řÿa* (JordK. 89a) ~ *Ees ime kezdenec ýueltenÿ mÿdwan. Mÿ kewzewnk wağÿon nekÿnk teueled Iefus iřtennek řÿa* (Pesthi 15a) ~ *Es ime kiáltanak vala ezt monduañ. Mi dolgunk vağon mÿnekÿnk te veled* (Sylvester 12a) ~ *Es imé kiáltnac vala, monduán. Miczoda tárfolkodářunc vagyon nékÿnc, teveled Iefus Iřtennek fia?* (Károlyi 2: 8b) ~ *És imé kiáltának, mÿdván: Mi kozÿnk veled Jéfus Iřtënek fia?* (Káldi 907).

Idézetjelölés

A *mondván* szerepe már a kései ómagyarban is túlmegy az előbbieken leírtakon. Ezt jelezheti egyrészt, hogy megjelenik magának a *mondnak* és származékainak a társaságában is: *elmeyebeu jevue bevlcnek ez [!] monda monduan · Ez · az el arult jgazat elnem hagyva* (DomK. 229–30); *betev zerent lattatneek be telleyfedny ifayafnak mondařa monduan. Evzue veryk az ev tevreket zanto vafnak* (CornK. 37r). Márészt van olyan párbeszéd (az „Élet és halál vetélkedése” a PéldK.-ben), amelyben minden idéző főmondat a *mondván*nal zárul: a szövegben a *kérd(ez) mondván* és a *felel mondván* váltakozik egymással. És nem a latin szöveg tükréként, hiszen az idéző főmondatok ebben a műben a fordító saját alkotásai, aki kettős idéző kifejezésekkel szerkeszt, miközben a korban ezek a főigék már magukban is megállnak az idézet mellett.

A fentebbiek arra utalnak, hogy a *mondván*nak már az ómagyarban meglehet az a szerepe, hogy – közvetlenül az egyenes idézet előtt – pusztán jelezze a síkváltást. Ez esetben grammatikalizálódott idézetjelölőként működik: orientálja a befogadót a szöveghatárokat illetően, akárcsak a későbbiekben a különböző írásjelek (kettőspont, idézőjel, gondolatjel).

A középmagyar kor: idézetjelölés – és tovább

A XVI. század második harmada körülől a kifejezés használatában változások figyelhetők meg.³ A kettős idéző kifejezésekben elsőül álló igék mind nagyobb köre egyre gyakrabban szerepel magában, azaz ezek az igék már rendelkeznek az idézet felvételéhez szükséges tranzitivitással. (Bejárták azt az utat, amelyet korábban bizonyára a *mond* is megtett a ’megszólal, beszél’ jelentéstől a ’közöl valamit’ jelentésig.) A *mondván*nak tehát már nem kell biztosítania az idéző erőt; korábbi helyén továbbra is ott állva

³ XVII–XVIII. századi vizsgálataim, bár nem mondhatók szűk körűnek, egyelőre csak szórványosak és tallózó jellegűek. Kiterjedtebb gyűjtés a későbbiekben még sokban árnyalhatja az itt felvázolt középmagyar kori képet.

puszta idézetjelölővé grammatikalizálódik. (Jóval szélesebb körben tehát, mint az ómagyarban.) Kitétele fakultatív. A továbbiakban egy ideig a terjedése, a középmagyar kor későbbi századaiban azonban már a fogyatkozása a jellemző.

Eleinte, ahogy korábban is, meghatározóan az egyenes idézetekben van jelen, a korszak folyamán azonban a függő idézetekre is jelentősen áttérjeszkedik. Mikes Kelemen nyelvhasználatában – a korszak végén – már fele-fele megoszlást mutat az egyenes és függő idézetbeli használat.⁴ (Ennek vizsgálatába az önállóan idéző *mondván*t is bevontam, mivel feltűnt, hogy e tekintetben hasonlóan viselkedik, mint kettős idéző kifejezésben állva.) Az arányok valóban kiegyensúlyozott képet mutatnak: az egyenes / függő megoszlás önálló idéző kifejezésként 17% / 15%; kettős idéző kifejezés részeként 34% / 34%. Egy-egy példa: egyenes, önálló: *kezdé akaput verni akeresztel. mondván, emellyetek fel. fejdelmek*; egyenes, kettős: *zugolodnak vala magok között, mondván hát nem ezé a Josef*; függő, önálló: *pohár vizet viszen a feleséginek. mondván hogy azt meg kel innya*; függő, kettős: *irtozásal beszél ezen király felől. mondván. hogy vétkezet* (MEK., MKÖ.) A használati körnek ezt a kiszélesedését a későbbi változások igen fontossá avatják.

További kutatást igényel, hogy ez a módosulás mikor következett be, illetve hogy általánosíthatók-e a Mikesnél tapasztaltak. Szórványos vizsgálataim azt mutatják, hogy a középmagyar kor folyamán – már jóval Mikes előtt is – az egyenes idézet mellett megfogyatkozik a *mondván*, ami a műfaji paletta színesebbé válásával is összefügg, hiszen a művek jelentős részét már nem a bibliai vagy a biblikus nyelvhasználat által meghatározott szövegek képezik. (Ugyanakkor az elem mind a mai napig nem tűnik el az egyenes idézetek társaságából.) A függő idézésben meggyökeresedő *mondván*ra pedig jelentős grammatikalizációs jövő vár, hiszen amikor az idézet a folyó szöveg tagmondatává simul, az idézetjelölő szerep jelentősége elillan.

Kortárs évtizedek: kapcsolóelem

Miközben a *mondván* idéző szóként is él, még a mai kort megelőzően körvonalazódik egy újabb szerepe: a kapcsolóelem-funkció.⁵

Egyenes idézet mellett a *mondván* ritka, de nem szokatlan: *bejelentette a szabadságharc bukását, [...] majd az országgyűlés időleges berekesztését deklarálta, mondván: „Ezen országgyűlést [...] minden jogaink*

⁴ Az adatok összegyűjtésében a MEK.-ben megtalált kritikai kiadáson kívül segítségemre volt a készülő elektromos szótár anyaga is (81337 sz. OTKA projektum).

⁵ Hely hiányában csak a közelmúlt évtizedekből származó adatokat hozok, az újmagyar kori és a legújabb magyar kor korábbi évtizedeiből való anyag csak mint a lentebbi statisztika forrása szerepel. – Az újmagyar kori és a kortárs adatokat az MNSz. és az NSz. adatbázisából gyűjtöttem.

fenntartása mellett nyilvánítom bizonytalan időig berekesztettnek” (MNSz). Függő idézés mellett gyakoribb, akár önálló idéző kifejezésként, akár kettős idéző kifejezés egyik elemeként: *megmutattak egy sor vagont, mondván, amennyit kirakunk, annyi lesz a pénz* (NSz., 1973); ill. *mentegetőzött, mondván, a feleségét meg a lányát elküldte Zólyomba* (NSz., 1981).

Függő idézésben a két tagmondat határán álló, körvonalazatlan szerepű – és az idézés szempontjából funkcióját veszített – elem könnyen kaphatott új értelmezést, aminek során a főmondat vége helyett a mellékmondat kezdetéhez szegmentálódott. A főige és az idézet között elhelyezkedő, bővítmények nélküli *mondván* a magyarázat, okadás bevezetőjeként elemződött újra, annak alapján, hogy a (tőle balra álló) főige és a (tőle jobbra álló) idézet egymással való kapcsolata kiemelkedően gyakran a ’cselekvés és indoklása’ jelentésviszonyt rejt. (A gyakran megvalósuló jelentést a nyelvhasználók idővel szorosan hozzákötik az elemhez; a jelenséget inferenciarögzülésként lehet leírni – Dahl 1985: 11.⁶) A szekvencia az újraelemzés után sematikusán így épül fel: 1. tagmondat: cselekvés; 2. tagmondat: *mondván* (+ *hogy*) + a cselekvés indoklása a cselekvő által. A szekvencia így interpretálható: a szövegalkotó az ágens cselekvéséhez a *mondván* (*hogy*) bevezetés után az illető saját magyarázatát is hozzáfűzi, felidézve / a szájába adva a cselekvéssel (közel) egy időben elhangzott / elhangozhatott szavait. (Részletesebben l. lentebb.)

Az értelmezés a két tagmondat közötti jelentésviszonyon múlik; a *mondván* a szubjektív megokolásnak csak jelölője, de nem létrehozója. Ezen belül nincs éles különbség aközött, hogy a főige a megnyilatkozástól független cselekvést jelöl-e, vagy pedig beszédtettet (tehát hogy a *mondván* önállóan vagy kettős idéző kifejezés tagjaként áll-e): *A magyar kormány két esztendeig nem írta alá a román-magyar barátsági szerződést, mondván, hogy az efféle barátsági szerződésekhez némi barátság is szükségeltetik* (NSz., 1982); ill. *A tanügyminisztérium magyar jelese azonban nem nagyon biztatta őket, mondván: nem tudja garantálni a szakoktatók kiküldését* (MNSz).

A két tagmondat határán – ahogyan a fentebbi adatok is mutatják – gyakran két kapcsolóelem torlódik össze: a *mondván* és a *hogy* (amilyen társulás más magyarázó vagy okhatározó kötőszók esetében is előfordul). A *hogy* eredetileg az igenévvel végződő főmondatot és a függő idézetet kapcsolja össze, kitétele azonban nem kötelező. A *mondvánt* és a *hogyot* – különösen a normakövető írásváltozatokban – többnyire vessző választja el egymástól, ami egyrészt lehet a korábbi elemzésből megőrzött helyesírási konzervativizmus, de mutathatja az újraelemzés még labilis státuszát is. Spontán módon fogalmazott szövegekben, az internet „írott beszélt nyelv”-ében viszont igen gyakori a vessző elhagyása, ami a szünettartás elhagyására

⁶ Köszönöm Gugán Katalinnak, hogy felhívta a terminusra a figyelmemet.

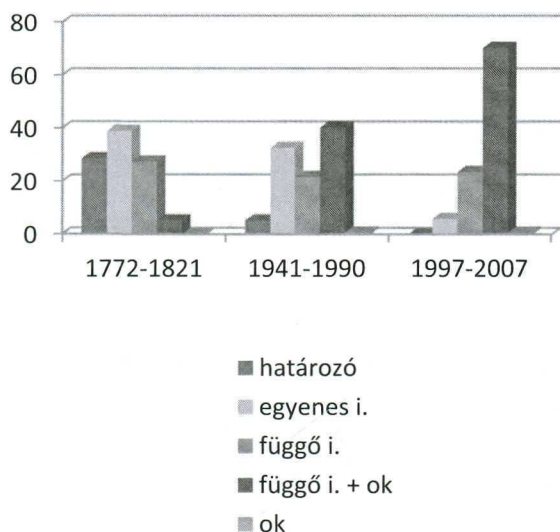
utalhat, ahogy ez élőszóban gyakran érzékelhető is (a kérdésben döntő nyilvánvalóan a méréseken alapuló fonetikai vizsgálat lehetne).

Az adatok alapján felállítható egy skála, amely megmutatja, hogy a *mondván*nal bevezetett mellékmondatban az idézetjelleg vagy pedig az indoklás mozzanata van-e előtérben. Az idézet – a függő idézésre jellemző módon – egyszerre a közlő és a szövegalkotó megnyilvánulása; az előbbi elmondta (leírta, elgondolta), az utóbbi megörökíti, interpretálja. A fokozatok a következők:

- a) Közlésige mellett áll. A szerkezet: közlésige + *mondván* + a beszélő indoklása: *El is zavartak, mondván, hogy csak feltartom őket a játékban* (NSz., 1967.); *tiltakoztak a lefoglalások ellen, mondván, hogy a dokumentumok, adatbázisok nélkül nem tudnak érdemi munkát végezni* (MNSz.).
- b) Kognitív működést kifejező ige mellett áll. A szerkezet leggyakrabban: (főként) szándékot, akaratot, elgondolást kifejező ige + *mondván* + a cselekvő magyarázata: *nem akarja a szavazóurna elé engedni Tengelyit – mondván, hogy nemességét még nem igazolta* (NSz., 1951); *Ő azonban ezt a kis szívességet se volt hajlandó megtenni, mondván, hogy akkor ő kapná a hátába a rendőr csontos könyökét* (NSz., 1966).
- c) Közléstől és kognitív tettől különböző cselekvést kifejező ige mellett áll; van magyarázatadásra képes alany. A szerkezet: cselekvésige + *mondván* + a cselekvő magyarázata: *az illetékes ellenőrző hatóság pedig csak vállrándít, mondván, hogy naponta százával érkeznek hasonló panaszok* (MNSz.); *még csak megközelítő becslést sem adtak mondván, az összesítés éppen most folyik* (MNSz.).
- d) Közléstől és kognitív működéstől különböző cselekvést (történést, létezést) kifejező ige mellett áll; nincs beszédettetre, magyarázatadásra képes alany. A szerkezet: (főként) mediális ige + *mondván* + a cselekvés, történés, létezés idézéstől elszakadó magyarázata: *a talajvédelem ismét lekerült a napirendről, mondván, drága* (MNSz.); *mi lenne, ha egyáltalán nem lenne tiltó szabály – mondván, úgysem kapnak a képviselők semmi értékeset* (MNSz.).

Miután a *mondván* fő terepe már nem az egyenes, hanem a függő idézet lett, az idő előrehaladtával egyre inkább az okadást is tartalmazó szerkezetekben vált gyakorivá. Az újmagyar kor elejéig visszatekintő statisztikai vizsgálat közelebbről is megmutatja, hogyan változtak meg a használati arányok.

A rendelkezésre álló korpuszok alapján három időbeli metszetet vettem alapul, az újmagyar kor első ötven évét (NSz.: 1772–1821), a legújabb magyar korszak közelmúltig tartó ötven évét (NSz.: 1941–1990) és egy kortársinak minősíthető bő évtizedet (MNSz.: 1997–2007). Mivel az első metszetben összesen 154 adat szerepelt, ugyanennyit vettem – véletlenszerű kiválasztással – a második és a harmadik metszetből is. A statisztika a jelen témához szükségesnél szélesebb körű: az igenév összes fajta megjelenési lehetőségét tartalmazza (ennyiben a határozói igenevek általános vizsgálatához is adatokat kínál, vö. Horváth 1991). – Két megjegyzés a diagramhoz: az idéző szerkezetek között mind a magányos, mind a bővítményekkel – leggyakrabban *ezt*, *azt* utalószóval – rendelkező *mondván* adatai szerepelnek; az egyenes vagy függő idézés olykor eldönthetetlen eseteit a függő idézések alá soroltam be.

A diagram egyfelől világosan mutatja az egyenes idézet melletti használat radikális csökkenését (valamint – a jelen témán túlmutatóan – a határozói szerep kihalását is). Másfelől az is jól látható, hogy a szubjektív okadást nélkülöző függő idézetek aránya többé-kevésbé hasonló a három metszetben, míg az okadóként is értelmezhető függő idézetek részesedése erőteljes növekedést mutat. A két második metszetben – bár egyelőre minimális képviseléssel – megmutatkozik a függő idézettől elszakadt okadó szerkezet is.

A *mondván* szerepköre tehát kiszélesedett: nemcsak idézésre és idézetjelölésre, hanem a megokolás jelölésére is képessé vált. A szóalak legalábbis

a szófaji változás (bővülés) határáig jutott: a határozói igenév mondatbeli szereplehetőségein túlmutatva a kapcsolóelem funkciójának betöltésére is alkalmassá lett. Lényeges tényezője ennek a szó nyelvi rendszerbeli elszigeteltsége mind tartalmilag, mind formailag. Mint fentebb láttuk, idéző kifejezésként való legkorábbi felbukkanása óta szerepe elkülönül az „átlagos” határozói igenévi szerepkörtől. A későbbiekben formai különállása is megmutatkozik: miközben a *-ván/-vén* képzős igenévi formák archaikussá váltak és megritkultak, a *mondván* ezen formában konzerválódott.

Kérdésként merül fel: vajon tartható-e a *mondván* kötőszónak (mondatbevezetőnek), vagy – egyelőre legalábbis – nem lép túl a kapcsolóelem szerepén? Az, hogy az újabb szótárakban és grammatikákban sem esik róla szó, az utóbbi választ támogatja. Az pedig, hogy a jelen vizsgálatban az idéző szereptől való elszakadás még ennyire ritkának mutatkozik, szintén arra vall, hogy a nyelvi változás ezen stádiumában a *mondván* kötőszóként való stabilizálódását még ne tekintjük lezárult folyamatnak.

Rövidítések

CornK. – Cornides-kódex. 1514–1519.

DomK. – Domonkos kódex. 1517.

ÉrsK. – Érsekújvári kódex. 1529–1531.

JókK. – Jókai-kódex. 1370 u. /1448 k.

JordK. – Jordánszky-kódex. 1516–1519.

Káldi – Káldi György: Szent Biblia. Bécs, 1626.

Károlyi – Károlyi Gáspár: Szent Biblia. Vizsoly, 1590.

KT. – Königsbergi töredék. XII. sz. v.–XIII. sz. e. / XIV. sz. k.

KTSz. – Königsbergi töredék szalagjai. XII. sz. v.–XIII. sz. e. / XIV. sz. k.

MargL. – Margit-legenda. 1510.

MEK. – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://www.mek.oszk.hu>

MKÖ. – Hopp Lajos [szerk.:] Mikes Kelemen összes művei I–VI. In: MEK.

MNSz. – Magyar Nemzeti Szövegtár: <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>

NSz. – a Magyar Nagyszótár korpusza: <http://www.nytud.hu/hhc/>

PéldK. – Példák könyve. 1510.

Pesthi – Pesthi Gábor: Új testamentum. Bécs, 1536.

Sylvester – Sylvester János: Új Testamentum. Újsziget, 1541.

Irodalom

- Chappell, Hilary 2008: Variation in the grammaticalization of complementizers from *verba dicendi* in Sinitic languages. – *Linguistic Typology* 12: 45–98. <http://crlao.ehess.fr/docannexe.php?id=788> (1–49.)
- Dahl, Östen 1985: *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- Dixon, R.M.W. 1995: Complement clauses and complementation strategies in typological perspective. – Palmer, Frank Robert (ed.): *Grammar and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
<http://fds.oup.com/www.oup.co.uk/pdf/0-19-929787-8.pdf>
- Dömötör Adrienne 2001/2002: Tendencies in the development of Late Old Hungarian and Early Middle Hungarian main clauses of reported speech. – *Acta Linguistica Hungarica* 48: 337–369. / Tendenciák az idéző főmondatok alakulásában a kései ómagyarban és a középmagyar kor elején. – *Magyar Nyelv* 98: 56–74.
- 2008: Az *úgy mond*-tól az *úgymondig*. Egy diskurzusjelölő elem története az ómagyar kortól napjainkig. – *Magyar Nyelvőr* 132: 37–52.
- Harris, Alice C. & Campbell, Lyle 1995: *Historical syntax in crosslinguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, Bernd & Kuteva, Tania 2002: *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horváth László 1991: *Három vázlatos szinkrón metszet határozói igeneveink történetéből*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly Sándor 1956: *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1995: Kései ómagyar kori emlékek szöveggrammatikája. – Benkő Loránd (főszerk.) & Rácz Endre (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana* 2/2. Budapest: Akadémiai Kiadó: 761–834.
- Kaulen, Franz 1870: *Handbuch zur Vulgata*. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim.
- Straughn, Christopher A. 2008: *History vs. Theory: The Grammaticalization of the Uzbek say-Complementizers*.
<http://home.uchicago.edu/~straughn/PLM.pdf>

From quotative to discourse marker: The roles and the history of *mondván* ('saying')

Mondván ('saying') was a common, non-obligatory element used to report main clauses in Late Old Hungarian and Early Middle Hungarian. If the main verb of the sentence was anything other than *mond* ('say'), this element could be inserted into the sentence in a post-verbal position with the function of integrating the following quotation into the text. Later, the main verb –

expressing different kinds of speech acts, for example – could integrate a quotation without a quotative. Therefore, *mondván*, still present in the main clauses but losing its original function, started to acquire new functions, though these were not unrelated to the earlier quotative function.

After some changes that are typical of the process of grammaticalization, the earlier quotative became a new discourse marker. In my research, I focus on the history of *mondván*: the change of its function and its use in contemporary Hungarian, as well as where the element has a connective function.